

Waarheen gaat de stoet?

Het gaat nog niet vanzelf met het CDA. Binnenskamers lijken veel problemen minder geworden of opgelost, maar de buitenwacht blijft zeggen dat we er nog lang niet zijn en de kiezers lopen weg. Het CDA is dan ook kwijt wat zijn grootste kroonjuweel was geworden: de macht. Andere partijen tooien zich nu hiermee, en dragen dit kleinood nog verdienstelijk ook. Maar gaat het alleen nog maar om macht in de politiek?

In ieder geval vindt menigeen dat de verkiezingsuitslag van 1994 niet alleen de grote sof was van het CDA, maar ook de grote mazzel van de PvdA. Ook die partij verloor dramatisch, maar wist nipt de grootste te worden. Daardoor bleef de PvdA in de macht en werd Wim Kok minister-president van een politiek vernieuwend kabinet. Zoals in 1986 de PvdA een overwinnings-nederlaag leed (wel winnen, niet regeren), zo behaalde men in 1994 het tegenovergestelde: een nederlaagzege. Plus onverwachte bonus.

Want het vernieuwende element, paars, gaf de PvdA de unieke kans het weinig succesvolle nabije eigen verleden volledig af te schermen, en ineens prominent te worden binnen nieuwe politieke verhoudingen. Kok wist niet wat hem overkwam, zoveel weelde. Zelf in geen

enkel opzicht een vernieuwer was hij veel liever op de oude, vertrouwde voet doorgegaan, met het CDA. Nu werd de meest conservatieve voorman van dat moment een politieke pionier met de

allures van een staatsman. Kok moet zich in het begin vaak in de arm hebben geknepen: droomde hij nu of niet? Het nemen van deze bocht gaf trouwens nog een bonus, paars kon zichzelf een politieke volle aftaat geven: alle zonden uit het verleden werden eenstemmig op het conto geschreven van de partij die uit de bocht was gevlogen: het CDA. Dat ge-

voel werd ook in de samenleving breed gedeeld. Het gaf het CDA een onmogelijke achterstand.

Maar als het in 1994 nu eens drie zeteltes andersom was geweest? Was Kok dan de mislukte politicus geweest na de zoveelste nederlaag? Was de PvdA dan

Dr. J.S.J. Hillen

in een diepe crisis geraakt? Had het CDA zich dan regerend kunnen herstellen? Waarschijnlijk allemaal: ja. Maar het is niet zo gelopen.

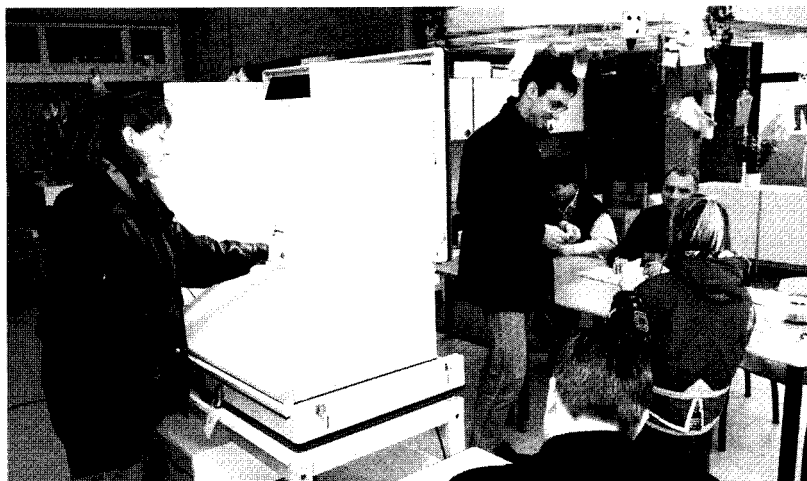
Rondtrekken om Jericho

Die laatste paar regels lijken relativeringen. Misschien vooral voor het CDA. Een heel kleine troost, die overigens niets helpt. Maar ze duiden tegelijk op een probleem dat groter is en structureler. Waar zijn we met de politiek mee bezig als voorspoed of crisis van zulke toevallige factoren afhangt? Hebben partijen niets méér te bieden dan behendige bestuurskunst en goede PR? Gelden deze vragen de huidige regeringspartijen niet evenzeer als het CDA? Als wordt gezegd dat het CDA het grootste deel van het beleid van paars voor zijn rekening kan nemen, wat is dan zo christen-democratisch aan dat beleid? En als PvdA en VVD het beleid van Lubbers-III konden voortzetten, wat was dan zo sociaal-democratisch of liberaal aan dat beleid? Zijn we allemaal zo inwisselbaar geworden? Is in onze moderne communicatiedemocratie de lijn met de kiezer alleen nog de presentatie? In ieder geval is duidelijk dat structurele problemen kennelijk nog behoorlijk lang kunnen worden gecamoufleerd door succesvol leiderschap (Lubbers en Kok), toevalligheden en publicitaire rugwind.

Het CDA is wat mij betreft dus niet de enige partij met een probleem. Ons democratisch stelsel worstelt met zijn legitimatie. Laat ik het wat zwart-wit formuleren. Dragende ideologieën die voor samenhang, verbondenheid en georganiseerd maatschappelijk altruïsme zorgdroegen zijn verbleekt en ingeruild voor specialisaties, externe adviezen en calculerend individualisme. Wetgeving,

idealiter het sluitstuk van het maatschappelijk debat en daarom werkelijk ordenend, is steeds meer geworden tot een tamelijk machteloze getuigenis, waarvan burgers, bedrijven en nota bene ook de overheid zelf cynisch de grenzen verkennen, oprekken en zelfs zonder veel schaamte overschrijden. Juridisering neemt daarom ook de plaats in van tegenwoordig al gauw naïef gevonden deugden als fatsoen en inschikkelijkheid. Het kostbare goed van tolerantie is vervangen door de kitsch van vrijblijvendheid. Het individualiseren van de vrijheid en het collectiviseren van de verantwoordelijkheid heeft de agenda van de politiek overladen gemaakt onder het gelijktijdig reduceren van mogelijkheden voor een oplossing. Het nemen van besluiten krijgt een steeds groter Jericho-gehalte: men draait er net zo lang omheen tot het probleem zichzelf oplost. Dat werkte misschien toen, maar vandaag (neem Schiphol) zeker niet meer. In ieder geval lijken politici steeds meer lakeien die, ongeacht hun politieke kleur, met een interessant gezicht een stoet begeleiden waarvan zij feitelijk de richting niet bepalen.

In dat licht gezien is de oppositie waarin het CDA zich bevindt eerder een kans dan een nadeel. Door-regerend had het CDA zich stellig verzet tegen al te kritische zelfreflectie. Ik herinner mij bijvoorbeeld als lid van de partijwerkgroep 'Politiek dicht bij mensen' (1991) dat elke neiging tot werkelijk fundamentele zelfkritiek toen steeds van bovenaf zorgvuldig werd gesmoord. Onze groep diende marketing-instrumenten aan te reiken voor verdere uitbouw van een succesformule. Twijfel aan het product zelf werd bepaald niet op prijs gesteld. Maar nu het CDA op zichzelf is terug-

"Durven kiezen"

(foto: Dirk Hol)

geworpen is er een uitnemende gelegenheid de stand van zaken op te maken.

Alternatieven voor paars

Voordat ik aan mijn kernpunt toekom, doe ik eerst nog een politieke omgevingsobservatie. D66 is de partij die de gang naar de oppositie van het CDA heeft beleefd als een triomf. Maar het belang lag in toenemende mate bij PvdA en VVD, niet alleen om de nu gerealiseerde zetelwinst, die men kan zien als een tussenstap. Sneu voor D66, maar het belang van PvdA en VVD is groter dan paars. Deze partijen hebben er alle belang bij het CDA voorlopig onderworpen te houden. De VVD is bezig het grootste deel van het CDA-electoraat over te nemen. Men wenst daar niet bij gestoord te worden.

Tegenover de groeiende liberale onderstroom in de samenleving moet een krachtige sociale tegenstroom staan. De PvdA ziet graag die rol voor zichzelf weggelegd, maar vreest het CDA

als concurrent. Het CDA in zijn huidige positie verleent beide partijen dus een dubbele dienst. De kiezers lopen over. En zijn krachteloosheid geeft beide partijen het alibi met de antipool te moeten regeren, zonder daarvoor electoraal schade-risico te lopen. Voor paars-II is geen alternatief zegt men, en de vaderlandse journalistieke echo kakelt het braaf na. Maar voor paars-II waren wel degelijk alternatieven, allemaal met het CDA. PvdA en VVD hadden er geen enkel belang bij deze nu op de agenda te krijgen. Maar ook in paars komt de slecht; als de voor- tekenen niet bedriegen spoediger dan menigeen verwachtte. Het CDA zal dus haast moeten betrachten met zijn heroriëntatie.

Bestuurlijke behendigheid

Keren we terug tot de hoofdvraag: waar gaat het om in de politiek? Als het alleen maar gaat om bestuurlijke behendigheid, dan moet het antwoord voor het CDA niet moeilijk te vinden zijn. Als goed gewortelde en brede volkspar-

tij beschikken wij op onze ledenlijst over heel wat vooraanstaande lieden, die toch moeten zijn op te porren zichtbaar mede aan het roer te staan. Wij moeten ons manifesteren daar waar het gebeurt, maatschappelijk op de voorste rij, in de lampen van de publiciteit, zichtbaar succesvol en ook tussen het grote geld. Jammer dat momenteel de maatschappelijk geslaagden een beetje aarzelen openbaar bij ons te willen horen, maar dat moet toch te organiseren zijn? In het bedrijfsleven ontwaar ik tal van azen die bij ons zitten of zaten, en die daar moeiteloos steeds hogere toppen bereiken. Kunnen ze het CDA er niet bij doen? Al die vragen stellen is ook ze beantwoorden. Bestuurlijke behendigheid is een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde om politiek structureel relevant te zijn. Het CDA zelf is daar een leerszaam voorbeeld van. Eenmaal dat kroonjuweel ontnomen, is er weinig dat nog boeit. De lobbies veranderen moeiteloos van richting. De publiciteit wendt zich af. Zij die gewend zijn aan de zonnige kant van de straat te lopen steken niet over. En de kiezers hebben er tenslotte dus weinig meer te zoeken. Een adelaar is in de lucht indrukwekkend maar aan de grond onhandig, log en kwetsbaar.

De wereld verandert

Een christen-democratische politieke partij moet meer zijn. Zij moet het kristallisatiepunt zijn van idealen en visioenen. Zij moet ieder individu tellen. Zij moet ordenen en stabiliseren op basis van draagvlakken waarin meerdere belangen zijn afgewogen en die in het licht staan van het gemeenschappelijke vergezicht. Zij moet het stroomgebied

zijn waar individuele belangen kunnen worden gebundeld tot wederkerige kansen en sociaal altruïsme vanzelf wordt meegevoerd. Zij moet tegenwicht bieden aan autonome of doorschietende krachten. Zij moet het zwakke behoeden en sterken. De christelijke filosofie van naastenliefde en eenheid reikt daarvoor bergen bouwstenen aan. In elke tijd zijn de idealen van Christus actueel. Ook in 1998.

Er zijn een aantal processen die de huidige maatschappelijke situatie het eigen karakter geven. Ik noem er slechts enkele. In Nederland heeft de verzuiling op drie kwart van deze eeuw zijn omslag bereikt. Een van de reacties is deconfessionalisering. De collectieve beschutting van vroeger heeft, als bij overbescherming tegen bacillen, een zodanige individuele kwetsbaarheid met zich gebracht dat de verwijdering

---

Subsidiariteit als wezenlijk beginsel in openbaar bestuur.

---

versneld wordt door gevoelens van vijandschap en afkeer. Voorts is een middel van de verzuiling, de pacificatie, een doel op zich geworden. Maar zonder de drijvende kracht

van sterke idealen verwordt consensus tot een stilstaand binnenmeer waarin elke beweging eerder verstoring dan dynamiserend werkt. De partijen van de verzuiling, met name de sociaal-democratische en christen-democratische, hebben hun grip op de samenleving zien verschuiven van bodem naar top. Waar oorspronkelijk de brede beweging de machtsfactor was, werd dit allengs de macht van de publieke sector. Voor de PvdA als staatsideologische partij een logische ontwikkeling, voor de christen-democratie als maatschappelijk bindende kracht een historische vergissing. En in ieder geval hebben

beide partijen kortsluiting gekregen met de basis. Internationaal noem ik twee ontwikkelingen. Sinds de val van het communisme zoekt de wereld naar nieuwe evenwichten in politiek en economie. De liberalisering van het kapitaal en de globalisering van de economie maken krachten los die ontzagwekkend zijn, en waarvan de vraag zal zijn hoe en door wie deze zijn te beheersen.

Verbleking

We staan op de drempel van een nieuwe eeuw. Ook de Nederlandse samenleving staat voor wezenlijke afwegingen. Natuurlijk is onze plaats er een binnen de internationale orde. Achter de duinen zijn er nog een paar holletjes om zich verstoppert, maar niet voor de hele bevolking en ook niet voor eeuwig. De euro zal dit proces verder versterken. Anderzijds roept de onherbergzaamheid van de open vlakke om lokale beschutting. Helmut Kohl predikt daarom de subsidiariteit als wezenlijk beginsel in het openbaar bestuur. Het is enerzijds niet vreemd dat deze grote Europese christen-democraat een van de belangrijkste advocaten hiervan is. Het is anderzijds interessant dat de internationale schaalvergroting ons pas weer met de neus drukt op dit basisbegrip van de christen-democratische maatschappijvisie. Nationaal waren we het zicht daarop al lang kwijtgeraakt. Een historische vergissing, noemde ik dat hierboven. In Nederland kende dit basisbegrip twee varianten: subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring. Het eerste katholiek en het tweede protestant-christelijk. Daartussen zat wel principieel verschil, met name als het ging om de zeggenschap en verantwoordelijkheid van het hogere gezag. Maar beide gaan uit van het neerleggen

van zoveel mogelijk verantwoordelijkheid op zo laag mogelijk niveau. Daartegenover staat het primaat van de politiek van liberalisme en socialisme. De christen-democratische begrippen waren daarmee het fundament van een maatschappelijk bouwwerk waarin tussen markt en overheid een derde element tot zeer waardevolle ontwikkeling kon komen: het maatschappelijk middenveld. Enerzijds burgers en bedrijven organiserend en bindend en anderzijds collectief verantwoordelijkheid dragend voegde men met zijn plaats in het maatschappelijk proces zodanige waarde toe dat overheid en burgers bereid bleken tot delegatie van verantwoordelijkheden, zelfs van bevoegdheden. De afstand en het wantrouwen tussen rivaliserende belangen werd systematisch beheerst door interdependentie en georganiseerd onderling vertrouwen. Het Nederlandse bestuur werd daarmee een van de meest doordachte varianten van het Westeuropese continentale bestuur, later het Rijnlandse model genoemd. Daartegenover stonden in ons deel van de wereld het volksdemocratische model van het communisme, met zijn staatsalmacht en wantrouwen naar alle kanten, en het angelsaksische model, waarbij tussen staat en markt het bindweefsel van het middenveld ontbreekt, de ongelijkheden per definitie dus veel scherper en groter zijn, en vertrouwen tussen de diverse groepen klein.

In Nederland werd de positie van het middenveld de laatste 30 jaar verzwakt door professionalisering van zijn organisatie en bestuur, door daaraan gepaard gaande afnemende democratische betrokkenheid van de achterban, door het veranderen van de geldstromen (minder van onder, meer van boven, steeds autonomer), en door versta-

telijking. Het zich allengs terugtrekken op de top van de structuur in de samenleving deed ook steeds meer christendemocraten zweren bij het doen zwelven van de overheidsmiddelen en bij het zoeken naar oplossingen via de overheid, daarmee geleidelijk het principe van de christen-democratische maatschappijvisie verlatend en vergetend. Het leidde voorts tot niet altijd consistente keuzes met betrekking tot het middenveld, waarvan de eigen verantwoordelijkheid steeds onduidelijker werd en waarvan de financiële en sociaal-economische aangelegenheden steeds meer in het verlengde kwamen te liggen van de problemen van de overheid zelf, van financiering via lastendruk tot koopkracht. In dezelfde geleidelijkheid werd de electorale streng doorgerafeld met de eigen achterban.

Nieuwe kansen

Het CIDA staat voor belangrijke keuzes. Globalisering en de tevens reeds in Nederland ingezette trend richting Angelsaksisch model (voorkeur van de VVD) kan ons doen besluiten het traditionele christen-democratische maatschappelijk gedachtegoed op te geven. In dat geval zie ik weinig mogelijkheden noch bestaansredenen voor een groot CIDA. We kunnen natuurlijk een onsje-meer/onsje-minder partij zijn tussen PvdA en VVD in, een praktische middenpartij met het sociale hart op de goede plaats, met name succesvol als PvdA en VVD weer tegen elkaar polariseren of als we kunnen beschikken over in ons communicatie-tijdperk aangenaam en gezaghebbend leiderschap. We sluiten ons

aan bij de optocht, hier en daar corrigerend, en naar buiten suggererend dat wij de richting zelf hebben bedacht. Meer dus van het huidige zelfde in de Nederlandse politiek. Intussen kunnen we gadeslaan hoe bijvoorbeeld Rabo en Achmea bezig zijn de nog steeds enorme belangen die vroeger door het middenveld werden bewaakt zich marktconform toe te eigenen, met wellicht het gigantische vermogen van bijvoorbeeld de woningcorporaties (ook al zo'n product van het middenveld) als volgende buit. Of hoe steeds meer bestuurders van ondernemingen hun kwartaalcijfers en beurskoersen belangrijker vinden dan de continuïteit en ver-

---

**Einde maken aan
spagaat
individualiteit
(vrijheid)
en collectiviteit
(verantwoordelijkheid).**

---

antwoordelijkheid van het bedrijf in sociale zin, wederom Verenigde Staten versus Rijnland. Die trend stimuleert tevens de brede jacht op ongezonder hoge aandelenrendementen die steeds minder verband houden met de feitelijke productiviteitsstijging. We slaan gade hoe in de samenleving breed het calculerend cynisme het wint

van het fatsoen. En daarom zien we ook toenemende beloning van opportunisme en zorgelijke onderwaardering van het dragen van verantwoordelijkheid.

Ik kies liever het alternatief. Goed lusterend naar Kohl, kijkend naar de schaalvergroting van morgen en lettend op de enorme potenties van het oorspronkelijke christen-democratisch erfgoed wil ik pleiten voor een grondige heroriëntatie op de subsidiariteit en de soevereiniteit in eigen kring. Let wel: ik heb het niet over herzuiling! Juist in een tijdperk waarin verbanden verloren

gaan, atomisering en anonimisering toenemen, het respect voor de mens onder druk staat, het geld steeds meer de norm der dingen lijkt te worden, financiële conglomeraties machtiger worden dan staten, overheden machtelozer worden, publiekrecht zijn kracht ziet verminderen, steeds grotere groepen zich kunnen onttrekken aan gezag en controle, waarden en normen vervagen en vrijblijvendheid een manier van overleven wordt, juist in zo'n tijd is een werkelijk gemeenschappelijke inrichting van onze omgeving geboden. Een inrichting waaraan iedereen bijdraagt naar zijn of haar vermogen, waar-bij kleinschaligheid bijdraagt tot overzichtelijkheid, waarin mensen gekend worden, waarin burgers en bedrijven gezamenlijk zoeken naar antwoorden, soms wat dicht-ter bij de markt, soms collectiever of afgedwongen, een inrichting waar de macht wordt gecontroleerd maar ook waar mogelijk gedelegeerd.

Ik roep het CDA op daaraan met de grootste spoed en toewijding te werken, samen met organisaties van werknemers en werkgevers, in de volkshuisvesting en in de gezondheidszorg, met de kerken en met al diegenen die zich willen inzetten voor een samenleving waarop we met zijn allen *niet* verder de grip verliezen. Waar fatsoen een deugd is en geen naïeve zwakte. Zo'n opstelling verplicht alle deelnemers en maakt een einde aan het actuele spagaat van individualiteit (vrijheid) en collectiviteit (verantwoordelijkheid). Het verplicht tot gescheiden maar elkaar aanvullende verantwoordelijkheden in wederzijdse betrokkenheid. Het verplicht tot een heroriëntatie op het proces van schijnbaar onstuitbare vermarkting van voorzieningen en zekerheden. Het doet samen grenzen stellen en die sa-

men serieus nemen. Het doet samen mensen tellen en die samen serieus nemen. Het brengt de politiek eindelijk weer dicht bij mensen en organisaties. Het is wezenlijk, want verplichtende democratisering voor de gehele samenleving. Niet het vrijblijvende recept van D66 voor wie het leuk vindt om mee te doen.

Zo'n CDA zou weleens voor de toekomst van Nederland een heel wezenlijke, moderne, bindende, stabiliserende, stimulerende en uitnodigende partij kunnen zijn.

Drs. J.S.J. Hillen is secretaris van de CDA-Tweede Kamerfractie. Hij is kamerlid sinds 1990. Daarvoor was hij onder meer directeur Voorlichting op het ministerie van Financiën en verslaggever bij het NOS-Journaal.